

KORUNK ÖNIMÁDÓ SZEMÉLYISÉGE

A NARCIZMUS MINT AZ EMBERI LÉT METAFORÁJA

Az új narcizmus egyes bírálói nemcsak az okot és az okozatot cserélik fel, amikor a közelet széthullását a primitív kultuszával magyarázzák. Magát a fogalmat is olyan rugalmasan kezelik, hogy az alig őriz meg valamit a pszichológiai tartalmából. Erich Fromm *The Heart of Man* [Az ember szíve] című művében úgy használja a szót, mintha orvosi (patologikus) jelentése nem is lenne. Az ő roppant tág értelmezése az egyénre vonatkoztatva „hiúság”, „önbálványozás”, „önlegültség” és „ön dcsölés” valamennyi válfajára, a csoportokra vonatkoztatva pedig a lokálpatriotizmus, az etnikai vagy faji előítélet és „fanatizmus” valamennyi válfajára kiterjed. Más szóval Fromm az „aszociális” individualizmus szinonimájaként használja a narcizmust, mely az általa átértelmezett haladó és „humanista dogmarendszerben aláaknázza az együttműködést, a felebaráti szeretetet és a tágabb értelemben vett lojalitást. A narcizmus így egyszerűen a Fromm által szocializmusnak nevezett – vagyis az egész emberiség iránt érzett – szeretetnek („az idegen iránti önzetlen szeretetnek”) az ellenpontjaként szerepel.

Fromm gondolatmenete „az egyéni és társadalmi önimádatról” igen helyesen a „Vallásos távlatoknak” szentelt könyvsorozatban jelent meg. Kiválóan példázza törpapiás korunknak azt a hajlamát, hogy az erkölcsi központi helyeket pszichiátriai mezbe öltöztesse. („Olyan történelmi korszakban élünk, melyet az ember értelmi fejlődése... és szellemi-érzelmi fejlődése közötti éles szakadás jellemez. Ez a szakadás jellegzetesen narcisztikus állapotba taszítja s annak valamennyi beteges tünetével sújtja az egyént.”) Míg Sennett arra emlékeztet, hogy a narcizmusnak több köze van az öngyűlölethez, mint az önbálványozáshoz, Fromm még ezt a jól ismert klinikai

tényt is szem elől téveszti abbéli igyekezetében, hogy a felebaráti szeretet áldásos voltáról prédikáljon nekünk.

Mint műveiben általában, itt is az a baj, hogy Fromm teljesen elhibázott és fölösleges módon ki akarja szabni a freudi gondolatot „mechanisztikus”, tizenkilencedik századi alapvetéséből, és a „humanista realizmus” jelenti, hogy elméleti szigor helyett erkölcsileg felemelő szövegeket és érzelmeket kapunk. Fromm ugyan megemlíti, hogy eredeti narcizmuselméletét, mely szerint a libidó az émben kezdődik, mint az árnyalatok nélküli önszeretet „hatalmas tartaléka”, Freud 1922-ben megváltotta: „az ös-ént kell a libido hatalmas tartalékának tisztázni: „az ös-ént viszont, mintha ez a probléma nem tartozna nekünk”. Másutt viszont, mintha ez a probléma nem is létezne, kijelenti: „az, hogy a libido az énből vagy az énből ered-e, elméleti kérdés, és nem alapvető a narcizmus fogalmának lényegét illetően.” Valójában a tudat struktúraelmélete, melyet Freud a *Csoporpszichológia* és *Az én és az ös-én* című műveiben fejtett ki, nem tekinthető volna meg a korábbi elképzelések módosításánál, melyek Freud narcizmuselméletét arra készítették fel, hogy felhagyjon ösztön és tudat egyszerű elválasztásával, és felismerje az én és a fölöttes én tudati elemét, a nem szexuális indítatókat (az agresszív elemeket, a „halálösztön”) jelentőségét, valamint a fölöttes és az ös-én, a fölöttes én és az agresszív közötti összefüggést. E felismerések birtokában aztán azt is jobban meg lehet már érteni, mi a tárgykapcsolatok szerepe a narcizmus kialakulásában, s a narcizmusról bebizonyosodott, hogy lényegét tekintve sokkal inkább az agresszív ösztönzés elleni védekezés, mint önszeretet.

Nemcsak azért fontos az elméleti pontosság, mert a narcizmus fogalmát olyan könnyű moralizáló jelentéstartalmakkal lezülleszteni, hanem azért is, mert ha minden önzéssel vagy ellenszenves magatartásformával azonosítjuk a narcizmust, akkor nem tekinthetjük történelmileg meghatározott kategóriának. Az ember mindig önző volt, a csoportok pedig mindig etnocentrikusak. Hermit sem nyertünk, ha e jellegzetességekre pszichiátriát

riai címekét ragasztunk. Ma a jellem-rendellenességek alkotják a pszichiátriai betegségek legnagyobb csoportját, és ez a fejlemény a személyiség szerkezetének a megváltozottságát tükrözi. Ez a tény azonban a társadalmunkban és kultúránkban végbement konkrét változásokban gyökerezdik. A bürokráciában, a burjánzó képzetekben és terápiai ideológiákban, a lelki élet racionalizálásában, a fogyasztás kultuszában, végeredményben a családi élet és a szocializációs sémák változásaiban. Mindez eltűnik a szem elől, ha a narcizmus egyszerűen „az emberi lét metaforájává” válik, ahogyan ez egy másik egzisztencialista-humanista irányzatú elemzésben, Shirley Suggestman *Sin and Madness: Studies in Narcissism* [Bűn és örület; tanulmányok a narcizmusról] című munkájában történik.

Az önimádat mai bírálói nem foglalkoznak a narcizmus kóroktanával és nem fordítanak különösebb figyelmet az egyre tekintélyesebb orvosi szakirodalomra sem. Határozott álláspontjuk valószínűleg abból az aggodalomból ered, hogy ha a narcizmus szindromájának orvosi vonatkozásait is hangsúlyozzák a társadalmi jelenségek vizsgálatánál, kevésbé tudják majd hasznosítani ezt a fogalmat. Álláspontjuk azonban téves. A lélektani szempontok mellőzése miatt hibásan értékeli a narcizmus társadalmi dimenzióit is. Nem figyelnek fel a patológikus önimádatra jellemző tulajdonságok egyikére sem, holott ezek, ha kevésbé szélsőséges formában is, de igazán dúsan tenyésznének hétköznapi életünkben. Ilyen például a másoktól való függés – ez egyben a függéstől való félelemmel is társul –, a belső üresség, a parttalan, visszafogott düh és a kielégíthetetlen közlésvágy. Nem tárgyalják a narcizmus másodlagos karakterjegyeinek nevezhető vonásokat sem: az álönismeretet, a kiszámított tetszeni vágyat, az ideges, önbecsmérlő humort. Ezzel megfosztják imádó személyiségtípus és kultúránk néhány jellemző jelensége között. Ilyen a rettegés az öregségtől és a haláltól, a megbomlott időérzés, a híres emberek iránti rajongás, a versengéstől való félelem, a játékszellem hanyatlása, a férfiak és nők közötti egyre rosszabb kapcsolatok.

Bírálok a legszabadabb értelmezésben az önzés szinonimájaként használják a narcizmust, és a legszigorúbb értelmezésben is csak metaforaként: a narcizmus az a tudatlátszó állapot, melyben a világ az én tükré.

PSZICHOLOGIA ÉS SZOCIOLÓGIA

A pszichoanalízis egyénekkel foglalkozik és nem csoportokkal. Orvosi esetek tapasztalatait a kollektív viselkedésre kiterjeszteni mindig nehéz, mert a csoportnak megvan a maga saját élete. A kollektív tudat – ha egyáltalán létezik – a csoportnak mint egésznek a szükségleteit tükrözi, nem pedig az egyénét, aki kénytelen alárendelni saját lelki szükségleteit a közösség követelményeinek. Valójában pontosan az egyén csoportnak való alávetettség az, aminek tisztázásával a lélektani visszahatások elemzése, a pszichoanalízis kecséget. Az egyéni esetek klinikai tapasztalataokra épülő, intenzív elemzésével a pszichoanalízis a józan észnél, az impresszióknál többet árul el a társadalom belső működéséről – méghozzá éppen azért, hogy háttat fordít a társadalomnak és elmerül az egyéni tudattalanban.

Normáit, rejtett követelményeit, a tapasztalatok összehasonlításának módját minden társadalom az individuumban, a személyiség formájában termeli újra. Mint Durkheim mondja, a személyiség a szocializált individuumban, a szocializáció folyamataiban elsősorban a család, másodlagosan pedig az iskola és a jellemformálás egyéb közvetítői révén az emberi természet módosul, hogy hozzáidomulhasson az uralkodó társadalmi normákhoz. Minden társadalom a maga módján igyekszik megoldani a gyermekkor egyetlenes válságát: az anyától való elválás traumáját, a rettegést az elhagyatottságtól, s a fájdalomtól, hogy másokkal kell versengeni az anya szeretetért. Az a mód, ahogyan ezekre a lelki törődésekre reagál, meghatározza a személyiség jellegét és a lelki torzulások jellegét is, mert ezek által törődik bele az individuumban az elvesztésébe, és veti alá magát a társadalmi lét követelményeinek. Freud azt állítja, hogy az

* "A maga területén... tette hozzá Adorno - a pszichoanalízis etiól a területől, annál zsarnokibb módon képes csak er-
csapásnak színtere. Minél inkább eltávolodik a pszichoanalízis a családsterkezete, hogy már a legkisebbi gyermeken meggyilvannulási formáinak változása oly mértékben a néhány nemzedéknyi idő alatt, kivált ha és amikor a formában nem fordulhat elő ilyen változások más-
képpen (és általában a tárgykapcsolatok) meggyilvannulási formáit is megfigyelést. "Ez azonban nem azt jelenti, hogy a vita megértéséhez fontos megfigyelni, hogy Kernberg a családoknál is következő klinikai hangsúlyeltolódás-
adatokból"

... a személyiségsterkezetei megértésében tett hatalmas munkája idejében... a figyelemem ez az irányváltozása első-
ként a személyiségsterkezetei megértésében tett hatalmas munkáját, hogy bár "bizonyos tüneteinek az állításnak a sa-
zárvaltozás, ezt a bekezdést idézik annak az állításnak a ta-
munkáiban a tárgykapcsolatok) meggyilvannulási formáit is megfigyelést. "Ez azonban nem azt jelenti, hogy a vita megértéséhez fontos megfigyelni, hogy Kernberg a családoknál is következő klinikai hangsúlyeltolódás-
adatokból"

Azoknak, akik szerelmük megértési korunk narcizmusát mint a társadalmi és kulturális jelenséget, először az egyre gyarapodó orvosi szakirodalomhoz kell fordulniuk. No, ha ez nem érinti társadalmi vagy kulturális kérdéseket, és a háttérben vannak a tárgykapcsolatok számára". * A klini-
kai szakirodalomban a narcizmus több, mint az önmaga-
gúnkban való elmerülés metaforája. "A visszautasított szereket az ebben gyűlölettel változik", a pszichotriában
a narcizmusnak ez az értelmezése az úgynevezett jellem-
rendelvényességknél ma már elfogadott, fontos tényező,
és egyre inkább magára irányítja az egykora a hisztériával
és kényszerneurozissokkal foglalkozók figyelmét. Freud
jól ismert esszéje nyomán (a narcizmus - vagyis a libido-
investálódása az énbé - a tárgyszereket szűkesség vi-
szelő) létrejött egy új narcizmuselmélet, amelynek vi-
sont nem ez az elsődleges narcizmus, hanem a másodla-
gos, vagyis a patológikus narcizmus a tárgya, a grandió-
zista korlátai közé zárt ösztönt képviseli.
Itálán a társadalom által módosított természetet, a civi-
házat tartalmazzák, ha világosan látjuk, hogy a tudat-
kutatásai a nélkülözhetetlen gondolatok valószínűsítő tár-
kiterjeszti a pszichoanalízis elveket, de Freud klinikai
Freud az antropológia, a történelemre, az életrajza is
kutató nyugodtan félretehett azokat a műveket, ahol
kevesebb sem ez a szándék. A társadalmi tanulmányozó
kor mondja a legjobbat a társadalomról, amikor a leg-
csolát, hogy az egyen vizsgálatakor a korlátoktól. S ak-
sbben társadalom és egyen, kultúra és személyiség kap-
A pszichoanalízis éppen azzal világítja meg legéle-
kezőt: "A kultúra valamennyi bajának végső követ-
keződései formáinak tekintsük. "A pszichózis - írja Jules
bizonyos értelemben az adott társadalom jellegzetes ki-
fejeződéses és a bereg psziché határai összetölynek. Ezzel

Azoknak, akik szerelmük megértési korunk narcizmusát mint a társadalmi és kulturális jelenséget, először az egyre gyarapodó orvosi szakirodalomhoz kell fordulniuk. No, ha ez nem érinti társadalmi vagy kulturális kérdéseket, és a háttérben vannak a tárgykapcsolatok számára". * A klini-
kai szakirodalomban a narcizmus több, mint az önmaga-
gúnkban való elmerülés metaforája. "A visszautasított szereket az ebben gyűlölettel változik", a pszichotriában
a narcizmusnak ez az értelmezése az úgynevezett jellem-
rendelvényességknél ma már elfogadott, fontos tényező,
és egyre inkább magára irányítja az egykora a hisztériával
és kényszerneurozissokkal foglalkozók figyelmét. Freud
jól ismert esszéje nyomán (a narcizmus - vagyis a libido-
investálódása az énbé - a tárgyszereket szűkesség vi-
szelő) létrejött egy új narcizmuselmélet, amelynek vi-
sont nem ez az elsődleges narcizmus, hanem a másodla-
gos, vagyis a patológikus narcizmus a tárgya, a grandió-
zista korlátai közé zárt ösztönt képviseli.
Itálán a társadalom által módosított természetet, a civi-
házat tartalmazzák, ha világosan látjuk, hogy a tudat-
kutatásai a nélkülözhetetlen gondolatok valószínűsítő tár-
kiterjeszti a pszichoanalízis elveket, de Freud klinikai
Freud az antropológia, a történelemre, az életrajza is
kutató nyugodtan félretehett azokat a műveket, ahol
kevesebb sem ez a szándék. A társadalmi tanulmányozó
kor mondja a legjobbat a társadalomról, amikor a leg-
csolát, hogy az egyen vizsgálatakor a korlátoktól. S ak-
sbben társadalom és egyen, kultúra és személyiség kap-
A pszichoanalízis éppen azzal világítja meg legéle-
kezőt: "A kultúra valamennyi bajának végső követ-
keződései formáinak tekintsük. "A pszichózis - írja Jules
bizonyos értelemben az adott társadalom jellegzetes ki-
fejeződéses és a bereg psziché határai összetölynek. Ezzel

chiátriai kezelést. Valójában az ösztönpszichológiáról az en-pszichológiára való áttérés, legalábbis részben, ab- ból a felismerésből következett be, hogy a negyvenes és az ötvenes években pszichiai terápiai kezelésekre jelentősen tú- ruzóan az övencs évekből származó pszichológusok által re- jeztetett, csak nagyon ritkán emlékeztettek a Freud által sz- málított, de fontos a különbség is. Az újszülött – az elsődleges önmádó – még nem érte, hogy anyja tőle független lény, s mivel anyja születésétől fogva azonnal kielégíti a szükségleteit, saját függőségét mindenhatósa- gként érzékeli. „A szülés utáni fejlődés során néhány hetet vesz igénybe... míg az újszülött felfogja, hogy lehet vesz igénybe... odabent van, kielégítésük for- zús tárgyképzetek bekebelezése, amelyekkel védekezni lehet a szorongás és a bűntudat ellen. A narcizmus mind- két felfogásban elmosódik a határok az én és a tárgyi világ között, de fontos a különbség is. Az újszülött – az elsődleges önmádó – még nem érte, hogy anyja tőle független lény, s mivel anyja születésétől fogva azonnal kielégíti a szükségleteit, saját függőségét mindenhatósa- gként érzékeli. „A szülés utáni fejlődés során néhány hetet vesz igénybe... míg az újszülött felfogja, hogy lehet vesz igénybe... odabent van, kielégítésük for- zása viszont odakint.”

A második nagyszemmel szemben „megkísérli kö- zömbösíteni a kielégítéssel [tárgy-]szereket kieléte- tőket nem reagálnak azonnal az igényeire, vagy ömleltek – mások igényeire is reagálnak, tehát – ő úgy érte, hogy a bűntudat, amit a frusztráló és kibárándító tárgy ellen agresszív indulataim miatt érez.”

A NARCIZMUS AZ ÚJ KELETTI KLINIKAI IRÓDALOMBAN

A klinikai irodalomban az elsődleges narcizmusról a ma- sodlagosra helyeződő hangsúly nemcsak azt mutatja, hogy a pszichoanalízis elméletében az ön-én tanulmány- zásról az én tanulmányozására csúszott a főhangsúly, hanem azt is, hogy ma más betegítípusok igényelnek psz- chiai kezelést. Valójában az ösztönpszichológiáról az en-pszichológiára való áttérés, legalábbis részben, ab- ból a felismerésből következett be, hogy a negyvenes és az ötvenes években pszichiai terápiai kezelésekre jelentősen tú- ruzóan az övencs évekből származó pszichológusok által re- jeztetett, csak nagyon ritkán emlékeztettek a Freud által sz- málított, de fontos a különbség is. Az újszülött – az elsődleges önmádó – még nem érte, hogy anyja tőle független lény, s mivel anyja születésétől fogva azonnal kielégíti a szükségleteit, saját függőségét mindenhatósa- gként érzékeli. „A szülés utáni fejlődés során néhány hetet vesz igénybe... míg az újszülött felfogja, hogy lehet vesz igénybe... odabent van, kielégítésük for- zása viszont odakint.”

A második nagyszemmel szemben „megkísérli kö- zömbösíteni a kielégítéssel [tárgy-]szereket kieléte- tőket nem reagálnak azonnal az igényeire, vagy ömleltek – mások igényeire is reagálnak, tehát – ő úgy érte, hogy a bűntudat, amit a frusztráló és kibárándító tárgy ellen agresszív indulataim miatt érez.”

jönnek és a segítségére sietnek.
dühének kivételése — idealizálja a jó szülőket, akik meg-

A rossz szülők agressziójától való féltelmében — ez szem-
rá, hogy szentizálja a „jó” és „rossz” szülő képzete-
váltja ki a gyerekek or első éveiben, hogy a gyerekek képzete-
ként internalizált képzete a düh olyan érzelmi energiá-
sorban az anya, másodsorban az anyának falánk szörm-
choanalitikus kutatási során Klein feltárta, hogy első-
méleti hagyományból merít. Gyerekekkel végzett psz-
győzőbb elemzése a Melanie Klein által megalapozott er-
öregedésről és a halálról.

E határreszt-szindrómá lélektani eredetének legmeg-
ket, hogy csillapítsa a bensejében táitongó őr: ritteg sz-
kielegíthetetlen étvágyjal habzsolja az érzelmi élmény-
jék, de lenézi azokat, akiket e cél érdekében manipulál-
szerezett benyomásait, möhön igényli, hogy körülrajong-
ismeri. Ez a személyiség-típus ugyesen alakítja mások röle-
zatarai napjaink kultúrájának kurtatója is nyomban fel-
közö személyiség-típus halványabb, tartózkodóbb való-
lémkait világitásnak meg, mégis a leírásokból kibontá-
azzal az igényvel, hogy társadalmi vagy kulturális prob-
gyakorló orvosok számára készütek, és nem lépnek föl
elhelyezkedő személyiség-rendellenességek vizsgálatai
jelenségről is. A neurozís és a pszichózis határterületén
el kellene árulnia valamit a narcizmusról mint társadalmi
neurózisokban megnyilvánuló „beteges narcizmusnak”
malis túlhajtott változata, akkor az ilyen típusú karakter-
Ha elfogadjuk azt az elvet, hogy a patológikus a nor-
zésük éppoly primitív, mint az elcsitítandó vágyak.

kat és szűkségeiket, védekeznek ellenük, ám védeke-
nek. Igen veszélyesnek látják dühitől rejtett kívánságai-
sem büntudatból hódolnak be a társadalmi törvények-
jüket, s ök inkább a büntetéstől való féltelmükben, mint-
Ösi, büntető és szadsztikus elemek utalják fölöttes én-
bárkit kizsákmányolni, saját kielégülésük érdekében.
hogy mindenhatóak, és szentül hiszik, hogy joguk van
ségről panaszkodnak. Közben pedig arról képzelvegnek,
Ezek a betegek gyakran hipoconderek. Belső őr-
soromópokból áll.

Általában egész személyiségük főként e düh ellen épített

nd libidóba burkolt tárgyakra, nem képes
a bűni, és figyelmet fordítani az agresszióba s
ara, hogy elfogadja saját agresszióját. Nem ké-
s a képzetek szétmása lehetséges teszi a gy-
reket épít.” A libidóeredeti képzetek agresszi-
ésben »jó« én-képzetei, és megalománias, ideális-
szoit allandósít. Védekezésül a gyerekek felhasznál-
s tárgyképzetek kivételése egy veszélyes, fenyegető
kivétel nélkül megbizhatatlannak ítéli. „A rossz»
kivételre leselkedő veszélyektől, hiszen mindenki
s „gumizmus” ólja az önmádo gyermeket a benne
s „magjává váltak. Otto Kernberg szerinti egyfajta
szán védni próbálta magát, egy „grandiózus én-
spek, a jó szülők internalizált képével együtt, ami-
sandenható képzeteivel kompenzálta. Mind e fan-
dühöt és irgységei kénytelen volt a bőség, a szépség
ismét belsö „szörnyként” internalizálta), hogy az
szesszív érzelmi miatt (ezeket kivételreite másokra
A gyerekek oly súlyosan fenyegetettnek érzete magát sa-
és düh formálta egész érzelmi életét.”

és szerel. „A pusztító fantazizálásához kapcsolódó fé-
tani, hogy agresszív érzések töltik el azokkal szemben,
saszt. Haragja túlságosan heves volt, nem tudta be-
tu nem tudta elviselni sem az ambivalenciát, sem a szo-
gyképzetek összeolvadása abból származott, hogy a
sznak e merev szétválásai, másfelől az én- és a tár-
szében a jól. Az én jó és rossz képzeteinek és a tár-
malizálta ezt a féltelmét. Attól félt, hogy a rossz felhája
sz „vámpr”, „rejtentő madár”, és hipocondriaként in-
szemelt, a gyerekek tudat alatt azt gondolta anyjáról, hogy
szben olvadnak össze. Melanie Klein egy tizéves fiú
szenciói elé, melyek viszont egy durva, büntető fölöttes
amenny védőgátat emelve az én és a tárgyak rossz repre-
kivüli tárgyvilág között. A képzetek összeolvadnak,
kzen tud majd különbséget tenni én-képzetei és az énen
alkotott archaikus fantazizációk, akkor a gyermek ne-
az elemeket és a valóság elemeit nem építi be a szülőkről
kitjük. Ha a későbbi tapasztalat nem minősíti át ezeket
rán a tudattalanba temetjük, s egyben ön-képzetekek ala-
A másokról alkotott internalizált képzeteiket már ko-

Pszichiai betegeként az önmádo a végeérthetetlenül...
 mad benne a terápia, a terápiás csoportok és mozgalmak...
 egresszűsége, mert hi pochonder, különleges vonzódás...
 rossz képzetek lassanként bizonytalanná teszik, terh...
 is elősegíti a sokformájú perverzión. Az internalizáci...
 pregenitális korszakból származó ösztönegyűttes ugyan...
 ved – az agresszió szolgálatába állított proödpuszi és...
 promizskuitásban és gyakran pánszexualitásban szer...
 lódás és függőség nélkülüli érzelmi ingert. Az önmádo...
 mindig bizosítsa magának a meghitűsége – a belebonny...
 Krónikus unalom és nyughataratlan igyekezet, hog...
 eltelítéssel egyszerűen szakítanak.”
 – Ugy nem volna semmiféle kötelezettségem. Két hónap...
 hónapok kapcsolat lenne – mondia egy határeset-beleg...
 kapcsolatok. Számomra az ideális kapcsolat a két...
 és mélylegesen megoldatlanul teszi ezeket a személyes...
 kapcsolatok. Kizsákmányolásával párosul, serül, felüleless...
 sával, kizsákmányolásával párosul, serül, felüleless...
 mi függőségűl való felelem, amely mások manipulálá...
 kire, már-már elősködő módon. Ugyanakkor az érzel...
 lando egyetértésre, sőt imádatra. Rá kell tapadnia vala...
 szublimációra sem, másoktól füg, szűksége van az ál...
 lektuális képességeit gyakran túltértékeli –, nem képes...
 zetségeit a világ dolgai iránt nem érez – pedig saját intel...
 rogzódik meg benne. Mivel igazi intellektuális elkötele...
 mégiscsak elszegényedik, a szubjektív üresség élménye...
 csül, ha egyszer senkire sem kíváncsi, személyes éle...
 el is büvöli környezetét, de ha egyszer mindenkint lebe...
 utolsósorban „pszeudo-önleplezésekkel” gyakran még...
 önmádo a mindennapi életben jól elboldogul, sőt nem...
 zorian érzékelik az ürességet és hiteltelenséget. Igaz, az...
 üldözöknék elértékelteledett, ködös képzeteit” – foko...
 szavaival „az ennek és másoknak, valamint a potenciális...
 kott – csak a „grandiózus ént” tartalmazza, Kernberg...
 Mivel a betegek intrapszichikus világa oly ritkán la...
 érzése”.

Freud Gyász és melankólia című művéből tudjuk, hanem
 meggyászolni az elvesztetteket. Az önmádo beteg dep-
 teherletlen düh és „a külső erőktől elszegvedett vereség

analízisek első számú jelölje. Az analízisben vallást
 vagy életmódot keres, azt reméli, hogy a terápiás kapcs...
 és az örök ifjúságról szövegét fantáziáihhoz. Védekezé...
 se ugyanakkor oly erős, hogy azt az analízis sem tudja...
 átörömi. Es mert érzelmi világa sekélyes, gyakran még az...
 analitikusával sem tud szoros kapcsolatot kiépíteni, hol...
 ott „intellektusát, itélőképességet labba vetve verbális...
 egyetert analitikusával, vagyis saját szavaival felmondja...
 az előző beszélgetéseket”. Számára az intellektus kibúvó...
 és nem az önfelfedezés eszköze, s e célból gyakran is fellel...
 modik az utóbbi évtizedek vallomásos írásában is fellel...
 bető kódosító stratégiákhöz. „A beteg felhasználja az...
 analízis értelmezését, de étellel, jelentéssel teli tartal...
 maktól hamar megfosztja őket, míg végül csupán a jelen...
 és nélküli, üres szavak maradnak. A beteg azután úgy...
 oza, hogy e szavak a saját szavai, idealizálja őket, s ez...
 bbséggel tölti el.” Bár a pszichiaterek már nem te...
 kritik a narcisztikus rendellenességeket lenyegűből...
 adóan analízishatartatlannak, igen kevesen optimisták...
 a szöveg kijelentéseit illetően.
 Kernberg szerint az önmádo betegekkel való renge...
 bajlódás ellentéte mégis próbálkozásra ösztönöz az a...
 szenvedés, amit a narcizmus az élet második fe...
 márt kivédhetetlenül tartogat. Az olyan társadalom...
 m, mely fél az öregségtől és a haláltól, az öregedés kü...
 rti önbecsülésük fenntartásához mindama csoda...
 szűkségük lenne, amit általában mégiscsak az ifjú...
 a szépség, a hírnév vagy a baj szokott kiváltani.
 védekezési-formák az idő rombolásával...
 – az azonosulás a közvetlen érdeken túlmutató...
 vagy művészi értékekkel, a szellemi nyitottság...
 boldog kapcsolatból merített vigasztaló ér...
 edés, – az azonosulás a közvetlen érdeken túlmutató...
 szűkség, – mindaz mit sem jelent az önmádo szá...
 a történelmi folyamatoságban, nem tudja „elfo...
 a bőség, a hatalom és különösen a kreativitás...
 nagy becsben tartott adományait. Az önmá-

dó tragikusan képtelen rá, hogy az élet élvezetét olyan folyamatban is megtalálja, melynek során egyre inkább osztoznia kellene mások örömeiben és teljesítményeiben.”

A TÁRSADALOM HATÁSA AZ ÖNIMÁDATRA

Minden kor kifejleszti a maga sajátos betegségformáit, ezek felnagyított formában tükrözik a kor arculatát. Freud korában a hisztéria és a kényszerneurozís volt a szélsőséges megnyilvánulási formája azoknak a személyiségjegyeknek, amelyek még a tökéletes rend egy korábbi fejlődési fokához kapcsolódtak; vagyis a szerzési vágyának, a fanatikus munkamániának, a szexualitás durva elfojtásának. Korunkban a szkizofrénián kívül a preszkizofréniás, az átmeneti, vagyis a személyiség-rendellenességek vonták magukra a figyelmet. A „neurozís formáiban a második világháború óta bekövetkezett változást egyre több és több pszichiáter figyeli meg és írja le.” Peter L. Giovacchini megjegyzi, hogy „a klinikusok mind több olyan beteggel kerülnek szembe, akik nem illeszthetők be a jelenlegi kórkép-kategóriákba”, s akik nem „határozott tünetektől”, hanem „homályos, rosszul meghatározott panaszoktól” szenvednek. „Elég csak annyit mondanom, hogy van egy »bizonyos beteg típus« – írja –, s máris mindenki tudja, hogy mire utalok.” „A jellem-rendellenességek” növekvő jelentősége alighanem a személyiségstruktúra mélyén zajló változást jelzi, s a változás iránya a belülről vezérelt személyiségtől az önimádó személyiség irányába mutat.

Allen Wheelis 1958-ban azt állította, hogy „a neurozistípusokban” bekövetkezett változás „egybeesik az idősebb pszichoanalitikusok tapasztalataival”, a fiatalabbak csak „a neurozísok régebbi leírásai és a rendelőjüket naponta látogató betegek által előadott problémák közötti ellentmondást észlelhetik. A változás a tüneti neurozísoktól a jellem-rendellenességek felé mutat.” Heinz Lichtenstein, aki megkérdőjelezte azt a további

megfigyelést, hogy mindez a személyiség szerkezet változását tükrözi, már 1963-ban azt írja, hogy a „neurotikus személyiség megváltozása” immár „jól ismert tény”. A hetvenes években aztán már lépten-nyomon találkozhatunk a változásokkal. „Nem véletlen – írja Herbert Henrich –, hogy jelenleg a pszichoanalízis két legfontosabb témája a narcizmus újrafelfedezése, s a halál lélektani jelentőségének a hangsúlyozása.” „Ami Freud és úttörő tanítványai számára a hisztéria és a kényszerneurozís volt... a ma elején – írja Michael Beldoch –, az ma, ezekben az évtizedekben, az ezredforduló előtt, a narcisztikus rendellenesség. A ma betegek nem hisztérikus lábbaütközésről vagy kézmosási kényszertől szenvednek; nekik legfőbb problémájuk zsibbadt el, azt kell kimerítő és végeérhető erőfeszítéssel újra meg újra tisztára dörgölniök.” „Ez a betegek „mindent átítató ürességérzettel és súlyos megaláztatási zavarokkal” küszködnek. Burness E. Moore megjegyzi, hogy az önimádó rendellenességek mind hétköznapiabbá válnak. Sheldon Bach szerint „megszoktuk a kézmosási kényszerrel, fóbiákkal, ismerős neurozísokkal jelentkező embereket. Mostanában többnyire önimádókat látunk.” Gilbert J. Rose azt állítja, hogy a pszichoanalitikus szemléletet „nem megfelelő módon emelték ki az analitikusi gyakorlatból” a mindennapi életbe, s ez „általános engedékenységghez”, az „ösztonök túlszféldíszítéshez” vezetett, ami viszont hozzájárult a „narcisztikus szorongás-zavarok” elburjánzásához. Joel Kovel szerint a reklám lett a gyermeki sóvárgás ösztönzője, a szülői tekintélyt az iskola és a tömegkommunikáció bitorolja, a belső élet pedig csak racionalizálva létezik, és a személyes kielégülés hamis ígéretével párosul, épp ezért tehát ma már a „társadalmi individuum” új típusáról kell beszélnünk. „Az eredmény nem a klasszikus neurozís, amikor a gyermeki ösztönöket az apai tekintély nyomja el, hanem egy modern változat: az ösztönöket ingerlik, kiforgatják, de az ösztön sem megfelelő tárgyat nem kap, amelyen kiélhetné magát, sem megfelelően világos kontrollformákat... Mindez inkább az elidegenedés, semmint a közvetlen irányítás körülményei között bomlik ki, a tünet elveszíti klasszikus formáját – és alkalmazha-

tatlanná válik a klasszikus terápia is, az ösztön tudatosítása.”

Az önimádó betegek számának jelzett növekedése nem jelenti feltétlenül azt, hogy a népesség egészében is gyakoribbak a narcisztikus rendellenességek, mint azelőtt, vagy hogy gyakoribbá váltak a klasszikus konverziós neurózisoknál. Talán egyszerűen csak hamarabb kerül ma az ilyen beteg a pszichiáter elé. Ilza Veit azt állítja, hogy a „konverziós reakciók megismerésével és a pszichiátriai irodalom népszerűsödésével párhuzamosan a hisztéria ódivatú szomatikus megjelenési formái a műveltebb rétegek körében gyanússá váltak. A legtöbb orvos megfigyelése szerint a nyilvánvaló konverziós tünetekkel mind ritkábban találkozni; ha mégis, úgy csak tanulatlanok körében.” A modern szakirodalomban mindenesetre igen sok szó esik a karakterneurózisokról. Talán ezért éberebbek a pszichiáterek is. De ha számolunk is ezzel a lehetőséggel, ez semmiképpen sem csökkentheti a narcizmus előtérbe kerülésének pszichiátriai bizonyítékait. Kivált, ha e bizonyíték ugyanakkor bukkann fel, amikor az újságírók az új narcizmusról és az egészségtelen önemésztő irányzatról kezdenek töprengeni. Az önimádó nagyjából ugyanazon okokból kerül a pszichiáter figyelmének középpontjába, amiért kiemelt szerephez jut nemcsak a tudatosságmozgalomban és más kultuszokban, hanem az üzleti vállalkozásokban, politikai szervezetekben és az államigazgatásban is. Az önimádó ugyanis lelki gyötrelmei ellenére számos olyan jellemvonással rendelkezik, amely előnyös a számára, hiszen a bürokratikus szervezetek ösztönzik a személyi kapcsolatok manipulációját, nem támogatják a mély emberi vonzalmakat, viszont biztosítják az önimádónak mindama elismerést, mely önbecsülése igazolásához szükséges. Bár lehet, hogy terápiákhoz folyamodik, hisz ezek azzal kecsegtetik, hogy értelmet adnak az életének és legyőzik ürességérzetét, ami azonban szakmai karrierjét illeti, ott az önimádó sokszor jelentős sikereket ér el. Természetes könnyedséggel alakítja ki személyes benyomásait, s a buktatók gyors áttekintése jól szolgálja a politikai és üzleti szervezetekben, ahol a teljesítmény ma

számít, mint a „látványosság”, a „svung”, és a „szereplés”. Ma, amikor a „szervezet embere” átadja a bürokratikus „játzsmaembernek”, s az amerikai évtizedben a „lojalitás korszaka” után kezdetét veszi a „biznisztrativ sikerjátzsma” – az önimádó végre lehet.

Egy nagyvállalat kétszázötven vezetőjéről készült tanulmányában Michael Maccoby nem minden részlet nélkül rajzolja meg az új vállalati vezetőtípust. Nem foglalkozik emberekkel – írja –, mint anyagokkal, hanem inkább „a csapat vezetésének, a kivívott győzelem az öröme”. E vezető „győztesként akar ismertté válni, és legnagyobb félelme, hogy vesztesnek bélyegzők”. Ahelyett, hogy gyakorlati feladatokkal vagy megoldandó problémákkal birkózna, másokkal méri az erejét, mivel „hatalmon kíván lenni”. Mint egy könyv számára nemrégiben kiadott hangsúlyozza, a siker ma nem azt jelenti: „előrejutni”, hanem azt: „másokat megelőzni”. Az új vezető kisfiús, játékos, szerető sugárzik belőle”, és Maccoby szavaival „a korábbi lehetőségek illúzióját akarja kelteni”. Nincs sok intimitásra. Még az iránt a cég iránt sem érez különösebb elkötelezettséget, amelyiknek dolgozik. Egy vezető szerint az a hatalom, amikor „az emberre nem gyakorolhat nyomást a vállalat”. Felfelé kapaszkodtában ez az ember a hatalommal rendelkező vevőkre támaszkodik, és megkísérli felhasználni őket saját vállalata ellen. Számításai szerint: „Nagyon nagy vevőre van szükség, aki mindig bajban van és változásokat követel a vállalattól. Így az ember automatikusan hatalomhoz jut a vállalatánál, de a vevővel is. Szeretem nyitva hagyni a lehetőségeket.” Egy vezetéselméleti professzor támogatja ezt a stratégiát. Véleménye szerint a vállalattal való „túlságos azonosulás olyan szervezetet eredményez, amely óriási hatalmat gyakorol igaz híveinek karrierje és sorsa fölött”. Minél nagyobb a vállalat, annál fontosabbnak tartja, hogy a vezető tisztviselők „saját szabad választásuk szerint

egyengessék karrierjüket”, és „a lehetőségek lehető-
szélesebb skáláját munkálják ki”.*

Maccoby szerint a játszmaember „nyitott az új elkép-
zelésekre, de nincs semmiféle meggyőződése”. Minden
vezetés számára megcsinálja az üzletet, még ha nem is
ért egyet annak elveivel. Mivel függetlenebb és lele-
nyesebb, mint a céghez lojális elődje, saját céljaira igye-
szik felhasználni a vállalatot; attól fél, hogy „máskülön-
ben mindent kiszív belőle a vállalat”. Csapdát sejtve, ke-
rül a meghitt kapcsolatokat, s előnyben részesíti azt a
„izgató, szexis légkört”, mellyel a modern vezető munka-
közben körülveszi magát „ahol rajongó minisztrókny-
titkárnők kacérkodnak vele szüntelenül”. A játszma-
ember valamennyi személyes kapcsolatában annak a bá-
mulatnak vagy félelemnek a függvénye, amelyet mások-
ból kivált – ők állítják ki a bizonyítványát arról, hogy
„győztes”. Ám, ahogyan öregszik, mindinkább neheze-
re esik biztosítani a maga számára a figyelmet, márpe-
dig ez az életeleme. Elér egy bizonyos szintet, de annál
magasabbra már nem emelkedik, talán mert a legmagya-
sabb pozíciók – mint Maccoby megjegyzi – „még mindig
azoknak jutnak, akik ifjúkori lázadásukat levetkőzve,
legalábbis bizonyos fokig a szervezet hívóivé válnak”.
Az állás kezdi elveszíteni vonzását. A munka szakmai

* Nemcsak a játszmaember „fél a csapdától”. Seymour B.
Sarason úgy találja, hogy ez az érzés elterjedt a diplomások
és a diplomás pályára készülő diákok között is. Úgy véli, kap-
csolat van a csapdába eséstől való félelem és a pályamobilitás
értékként való kezelése, valamint ennek lelki egyenértékese.
A „személyes kiteljesedés” közt. „Csak lazán», »hagyd nyitva
a lehetőségeket», »játssz higgadtan» – ezeket a figyelmezteté-
seket az az érzés diktálja, hogy a társadalom különféle álcá-
zott csapdákkal megfosztja az egyént a szabadságától, amely
nélkül a kiteljesedés lehetetlen.”

A csapdába eséstől vagy megrekedéstől való félelem viszont
összefügg a korosodástól és a haláltól való félelemmel. A moz-
gékonyágmánia és a „kiteljesedés”-kultusz – legalább rész-
ben – már önmagában is a korosodástól való (s Amerikában
oly intenzív) rettegés kifejeződése. Mozgástér és kiteljesedés,
ez a garancia az egyén számára, hogy egyelőre még nem került
az öregség élőhalotti állapotába.

erdekli, így aztán az új stílusú vezető csak ad-
vezetési eredményeinek, amíg tart a kamaszos báj,
erőteljes eredmények záloga. A felnőtté válásig sújtja.
Ez a gyorsaság, a lendület, sőt még a győzelem izgalma is
nyomottá és céltalanná válik, kérdésessé lesz
az élet értelme. A csapatküzdelemből többé
nem lehet energiát, s mert csak önmagában hisz,
arra, hogy egy ügynek szentelje magát, egyszerre
egyedül marad.” E pályafutástípus igen gya-
koros, ezért egyáltalán nem meglepő, hogy a népszerű
szociológia oly sokszor tér vissza a „félútválsághoz”
ezzel való küzdelem módozataihoz.

W. Sheed regényében, az *Office Politics*-ban [Iro-
dalom] egy feleség azt kérdezi: „Ugye Mr. Fine
Mr. Tyler fontos kérdésekről vitatkoznak?” Ugyan,
de a férj, apróságokról, „igazából mind a kettő
csak az egóját akarja érvényesíteni”. Eugene Emerson
Jennings vezetélméleti tanulmánya harsányan ünnepli
a szervezet emberének kimúlását és a „mobilitás kor-
látjának” eljövételét. Jennings azt állítja, hogy a vállala-
ti mozgékonyság több, mint egyszerű munkateljesít-
és. Ami számít: „... a stílus... a magabiztosság...
a képesség, hogy kis híján bármit kimondhassunk és
meggyőzhessünk, anélkül hogy magunk ellen hangolnánk
a többieket”. Jennings szerint a mozgékonyságra beállít-
ott vezető tudja, hogyan bánjon környezetével – a „sa-
ban kuporgókkal”, akik szenvednek a „gátolt mobi-
litástól” és irigylik a sikert; a „jó tanulókkal”; a „mobil-
itásokkal”. A „mobilitásra hangolt vezető” megtanul-
ja „megfejtani” hivatalának hatalmi viszonyait, „észre-
veszti főnökeinek kevésbé látható és hallható rezdüléseit
s. Különösen ami a felesékekkel és nagymogulokkal való
viszonyukat illeti.” A legapróbb célzásokból is követke-
zik tud, kik állnak a hatalom középpontjában, és leg-
inkább előttük akar feltűnni. Kitérőn azon fáradozik,
hogy megtartsa pozícióját a szemükben, érintkezési lehe-
lyiséget teremtsen velük, minden alkalmat megragad,
hogy tanuljon tőlük. Még társadalmi helyzetét is kihasz-
nálna, hogy mihamarabb lecsapjon a valószínű támoga-
tókra.

Jennings a „vezetési sikerjátzmát” atlétikai viadalomhoz vagy sakkjátzmához hasonlítja, a vezető életének valóságos tartalma, az ő interpretálása szerint, a sakk szempontjából mégoly önkényes és irreveláns, mintha labda hálóba juttatásáról vagy a sakkfigurák tologatásáról lenne szó. Soha nem említi az igazgatói döntések társadalmi és gazdasági következményeit, sem azt a hatalmat, amellyel az igazgatók a társadalom egésze fölött rendelkeznek. A vállalati igazgató hatalma, ha kezd rímosolyogni a szerencse, nem a pénz és nem is a befolyás, hanem a „lendület”, „a győztes öntudata”, a győztesnek kijáró tisztelet. Hatalmának igazolói – hatalmának szemtanúi; s ily módon tárgyilagos viszonyításról szó sincs.*

Az igazgatói világkép – mint Jennings, Maccoby és maguk az igazgatók leírják – azonos az önimádóéval, aki a világot ön maga tükrének látja, és nem érdeklik a külső történések, hacsak nem saját képét tükrözik vissza. A modern bürokrácia telített, interperszonális légkörében a munka absztrakttá válik, s majdnem teljesen elválik a teljesítménytől. Mindez lényegéből fakadóan napvilágra hozza és gyakran jutalmazza a narcisztikus reagálást. A bürokrácia egyébként mindössze egyike az önimádó személyiségtípus mind nagyobb jelentőséghez juttató társadalmi hatásoknak. A kultúra technikai újratermelése a másik ilyen hatás; a mozgó-, fény-, és hangképek elburjánzása a „látványosságok társadalmában”. Képek és visszhangok forgatagában élünk, ezek megragadják és lassítva visszajátsszák élményeinket. A fellevevő- és rögzítőberendezések azonban nemcsak rögzítik az élményt, hanem olykor a minőségét is megváltoztat-

* Valóban, e hatalomnak nincs viszonyítási pontja az énen kívül. Az új sikerideálnak nincs tartalma. „A teljesítmény maga a beérkezettetés” – állítja Jennings. A siker egyenlő a sikerrel. Figyelemre méltó az üzleti életben elért siker, illetve a politikában és a szórakoztatásban kivívott hírnév hasonlósága. Ez utóbbiak szintén a „közszemlére tételtől” és a „karizmától” függenek, és csak önmagukkal határozhatók meg. Az ünneplés legfontosabb vonása, hogy valakit ünneplenek: senki nem tudja, miért.

A modern élet mintha valami hatalmas visszhang-
tükörterem lenne. Az élet képek és elektro-
nizmus, azaz fényképpel, mozgófilmmel, televízióval
és rögzített szerkezetekkel rögzített és lejátszott be-
járatok sorozatává válik. A modern életet olyannyira
szereplik az elektronikus képek, hogy óhatatlanul úgy
viselkedünk mások cselekedeteire, mintha tetteiket – s a
tetteiket is – folyamatosan felvennék és élőadásban
közvetítenék egy láthatatlan közönségnek, esetleg el-
várják, hogy valamikor majd valaki alaposan
vizsgálja. „Mosolyogj, tárgyilagos kamera előtt
és ne félj”. E mindenlátó szem behatolása a hétköznapi élet-
kép meg és nem ér bennünket védtelenül. Már
szükségünk rá, hogy figyelmeztessenek: moso-
lyogj! A mosoly arcunkra fagyott, és tudjuk, milyen
súlyos festünk a legelőnyösebben.

A rögzített képek elburjánzása aláássa valóságérzékün-
ket. Mint Susan Sontag megállapítja a fényképezésről
tanulmányában: „A valóság mindinkább olyan-
képpé válik számunkra, amilyennek a kamera látta.”
Nem bízunk észleleteinkben, amíg a fényképezőgép nem
rögzíti őket. A fénykép válik létezésünk bizonyítékává,
még személyes múltunkra is nehezen emlékez-
ünk. Mint Sontag rámutat, a tizenharmadik és tizen-
negyedik századi polgárcsalád a családi státus igazolá-
sáért állt fényképezőgép elé, míg ma a családi fény-
képek album az egyén létezését igazolja: a gyermekkortól
az adott pillanatig tartó fejlődés dokumentuma, az
egyetlen érvényes bizonyíték. A kamera sokféle „nar-
cisztikus használatának” a legfontosabbika az „önellen-
tes”, nemcsak mert a szüntelen önfürkészés technikai
előzete, hanem mert az egyéniség tudatát az én-elkép-
ezések fogyasztásától teszi függővé, s ugyanakkor meg-
erősíti a külső világ valóságosságát.

Azzal, hogy a fejlődés különböző szintjeinek én-kép-
ekkel rögzíti, a kamera segít elhalványítani a fejlődésnek
megtörtént erkölcsi nevelkedésnek egykori ideálját, és támo-
gatja azt a jóval passzívabb ideált, mely szerint a fejlődés
nem más, mint megfelelő időben és sorrendben ha-
dani át az élet állomásain. Az „életciklust” körülvevő

lelkesezés mögött egyrészt az az elképzelés rejlik, hogy a politikai vagy üzleti siker lényege bizonyos célokat meghatározó pontossággal elérni, másrészt pedig az, hogy ezt a fejlődést könnyű elektronikus úton rögzítsük. Ezzel újabb kulturális változáshoz érkezünk, mely megint csak széles körben narcisztikus magatartást hív elő, s még filozófiailag is támogatja. Terápiás elv bukkan fel, mely a pszichoszociális fejlődés szabályos menetére helyezi a hangsúlyt, s ezzel megint csak az aggályos önfelkészítést bátorítja. Az ideális, szabályos fejlődés eszméjé-ugyanis szorongást vált ki, hogy minden eltérés a normától beteges. Az orvosok megteremtették a rendszeres ellenőrzés kultuszát – e vizsgálatokat ismét csak kamerákkal és egyéb rögzítőeszközökkel végzik –, s így beplántálták betegeikbe, hogy az egészség az állandó figyelem és a tünetek korai felfedezésének függvénye, amit a gyógyászati technikának is igazolnia kell. A kliens sem fizikailag, sem lelkileg nem érzi magát biztonságban, míg röntgenfelvétele ki nem mutatja, hogy egészséges.

Az orvostudomány és a pszichiátria – vagy általánosabban: a modern társadalmat átítató terápiás szemlélet és érzékenység – megerősíti azt a más kulturális hatások által létrehozott személyiség szerkezetet, melyben az egyén végeláthatatlanul kutatgatja önmagán az öregség és a betegség jeleit, a lelki stressz árulkodó tüneteit, vonzó megjelenését csökkentő hiányosságait, apró hibáit, vagy – a másik oldalon – annak megnyugtató jeleit, hogy élete menetrend szerint zajlik. A modern orvostudomány legyőzte a pestist és a járványokat, melyek azelőtt oly bizonytalanná tették az életet, csak azért, hogy a bizonytalanság új formáit teremtsen meg. Hasonlóképpen a bürokrácia előreláthatóvá, sőt unalmassá tette az életet, miközben új formában újraélesztette a háborút, amit ma mindenki visel mindenki ellen. Túlorganizált társadalmunkat óriásivá duzzadt szervezetek uralják, ezek azonban már nem képesek engedelmességre szorítani a polgárokat. E társadalom bizonyos értelemben közelebb áll az egyetemes ellenségeskedés állapotához, mint az a primitív kapitalizmus, melyről Hobbes a maga természet-államát mintázta. Napjaink társadalmi állapotai a

...mentalitást bátorítják. Ez legtisztább formájában a sci-fi filmekből és az elpusztult bolygóról való menekvés lehetőségét felvillantó űrfantáziákból származik. Az emberek már nem arról álmodoznak, hogy legyőzzék a nehézségeket, hanem arról, hogy túléljék azokat. Jennings szerint az üzleti életben „a harc az érzelmi túlélés, az én-azonosság vagy az én megőrzése vagy erősítése”. A fejlődési fokozatok szabályos menete elve arra a szemléletre sarkall, hogy az élet akadályok sorozata. A cél így egyszerűen ennyi: a lehető legkevesebb bajjal és fájdalommal vegyük az akadályokat. A manipulációs képesség – Gail Sheehy orvosi hasonlatával „életmentő rendszernek” nevezi – most a legfontosabb bölcsességnek tűnik: olyan tudás, mellyel rettegés nélkül jutunk át az életen. Akik Sheehynek „a féltékeny öregezés”-re vonatkozó elméletét elfogadják, arra lehetnek az életkori változások traumáin, és az egyik alanyának szavaival elmondhatják: „Tudom, hogy túlélhetem... többé nem félek.” Ez bizonyos mértékig a kielégülés legfennköltebb formája. „Napjaink a kielégülés vágya, valamint a cinizmus sajátos keveréke.” Sheehy a „felnőttkor előrelátható válságairól” szóló, hírhedten népszerű kézikönyvében felületesen optimista himnuszt zeng a kiteljesedésről, a fejlődésről, az „érett megvalósításról”, és nem kérdőjelezi meg az iménti pszichológiát, ellenkezőleg, pusztán újrafogalmazza, valamivel „humanistább” formában. A „kiteljesedés” a túlélést eufemizmusává lett.

A REZIGNÁCIÓ VILÁGKÉPE

Az új társadalmi formák létrehozzák a maguk új személyiség-típusait, a szocializáció új formáit, a tapasztalati szervezésének új módszereit. Ekképpen a narcizmus fogalma sem csupán arra való, hogy előre gyártott lélektanilag determinizmussal vertezen fel bennünket, hanem segít megérteni a közelmúlt társadalmi változásainak lelektani következményeit. Feltéve persze, hogy nem-

csak pszichiátriai eredetét tartjuk szem előtt, hanem a normalitás és a betegség közötti átmenetet is. Más szóval: a narcizmus megközelítő pontossággal felvázolja korunk „felszabadult” emberének arcképét. E személyiség fő vonásai: a kellem, saját helyzetének vélt tántarlátása, a promiszkuitásos pánszexualitás, az orális szexualitás iránti rajongás, a rettegés a kasztráló anyától (Mrs. Portnoy), a hipochondria, a védekező jellegű sekélyesség, a függőségi helyzet kerülése, a gyászra való képtelenség, rettegés az öregedéstől és a haláltól.

Józanul mérlegelve, a narcizmus valóban még a legjobb módszere a modern élet feszültségeitől és szorongásaitól való megszabadulásnak, és az uralkodó társadalmi viszonyok valóban fokozatosan felszínre is hozzák a különböző mértékben, de mindenkiben meglevő narcisztikus vonásokat. Ezek a viszonyok a családot is átalakították, mely viszont a személyiség mélyszerkezetét formálja. Ha egy társadalom nem bíz a jövőben, akkor nem sok gondot fordít a jövő nemzedék szükségleteire sem, és a tudatunkban állandóan jelen levő történelmi diszkontinuitás érzése – társadalmunk rákfenéje – különösképpen pusztítóan hat a családra. A modern szülő mindent megtesz, hogy éreztesse gyermekével: szereti, hidegsége van rá, de mindez nem palástolja az alapvető hidegséget. Azok hidegsége ez, akiknek kevés átadni-valójuk van a következő nemzedék számára, s akik minden körülmények között előbbre valónak tartják saját jogukat az önmegvalósításra. Érzelmi közöny és abbéli buzgólkodás, hogy meggyőzze gyermekét a családban elfoglalt kedvezményezett helyzetéről: ez a narcisztikus személyiség szerkezet receptje.

A társadalmi minta a család közvetítésével újratermelődik a személyiségben. A társadalmi megállapodások a tudattalanba temetve élnek tovább, noha objektíve már rég nemkívánatosak, fölöslegessé váltak. Köztudott, hogy a jelenleg érvényes megállapodások jó része is azzá lett. Napjaink embere a világot veszélyesnek, fenyegetőnek érzi, s bár ez a kor bizonytalanságának reális megítéléséből adódik, mégis alapos része van benne az agresszív ösztönök narcisztikus kivetítésének is.

...veszélyek a társadalom jövőtlenségét ... nem kevésbé fontos tényező e hit létrejöttében ... az önimádó személyiség képtelen az utókorra ... és nem érzi át, hogy maga is része a történelmi folyamatnak.

...követelmények meglazultak, s ez a társadalom ... uralkodó hadiállapotból ered. De tükröz más ... a függőség elleni narcisztikus védekezést. ... társadalomban az emberek lelkük mélyén ... szociálisakká válnak. Nem meglepő tehát, ha ... bár a külső megtorlástól való félelmében ... a társadalmi normáknak – gyakran törvényen ... érzi magát, és másokról is úgy véli: „becstele- ... megbízhatatlanok, vagy csak a külső erőszak ... nek engednek”. „Az önimádó személyiség ér- ... zere általában ingatag – írja Kernberg –, szem- ... rendszeres személyiség merev erkölcsiségével.”

...megőrzés és a lelki túlélés etikája ily módon ... pusztán a gazdasági hadviselés, a növekvő bűnözés, ... társadalmi káosz objektív körülményeiben gyökerezik, ... az üresség és elszigeteltség szubjektív élményei- ... Azt a meggyőződést tükrözi – s ez legalább annyira ... szorongásoknak, mint a valóság felmérésének ... eredménye –, hogy még a legbelsőbb kapcsolatokat is ... és a kizsákmányolás irányítja. Ahogyan a po- ... megoldások reménye halványul, úgy válik egyre ... védekezőbbé a személyes kapcsolatok kultusza, ... mögött azonban a személyes kapcsolatok minden ... társadalmi való tökéletes kiábrándulás rejlik. Hasonlít ... az érzékiség kultuszához, amely a legprimitívebb for- ... ra szűkíti, tehát elutasítja az érzékiséget. A szemé- ... teljesedés felületesen optimista ideológiája mély- ... kétségbeesést és rezignációt áraszt. Nem más ez, ... a hitetlenek hite.